

**СВЕТОВНАТА КРИЗА
И ИКОНОМИЧЕСКОТО РАЗВИТИЕ**

**Сборник доклади от юбилейна международна
научна конференция
Том 1**

2010
Издателство „Наука и икономика“
Икономически университет – Варна

СВЕТОВНАТА КРИЗА – СОЦИОЛОГИЧЕСКИ ПОГЛЕД

Проф. д-р с.н. Георги Найденов

*Университет за национално и световно стопанство – София,
кат. „Публична администрация и регионално развитие”*

Резюме

*Основната цел на доклада е, в духа на Шумпетеровата концепция за „икономическите идеологии”, и за ролята на социологическия поглед към икономическите теории и концепции, да покаже идеологемният характер на широко пропагандирания и вече утвърден възглед, че причината за световната финансово-икономическа криза е в политиката на икономически либерализъм, която са водели САЩ и другите развити страни. Разкрива се, че водената политика не е била на минимизация, а обратното – на максимизация на ролята на държавата в икономическия живот, търсят се социалните субекти, заинтересовани от тази политика – американския военно-промишлен комплекс, нефтения и наркобизнеса. Важна теза на доклада е, че световната криза води до още по-голяма **концентрация** на капиталите, като в нейния ход този път приоритет за присвояване на доходите на данъкоплатците чрез още по-голяма свръхмаксимализация на ролята на държавата има финансовия сектор. Изказва се хипотеза, че сегашната криза е подобна на тези кризи, през предходните векове, които са индикатор за преместване на центъра на световната икономика.*

Маркс разглежда концентрацията на капитала¹, като същностна характеристика на капиталистическия начин на производство. Заедно с централизацията на капитала, концентрацията на капитала е предпоставка за концентрацията и нарастване мащаба на производството. В условията на **глобализация** (развитие на универсалните производителни сили и универсалната стокова връзка, ако използваме марксовата терминология), концентрацията на капиталът твърде често е процес **задълбочаващ неравенствата** и водещ до **бедност**.²

¹ Увеличаване на размерите на капитала в резултат на натрупването на принадена стойност.

² В САЩ през 1985 год. най-богатите 0,1% са притежавали 2,9% от националния доход. През 1995 г. са притежавали 5%, а през 2005 г. – 7,5%. Вж.: Сапир, Ж. Завръщането на протекционизма и яростта на неговите противници. Монд дипломатик, март 2009, с. 8.

Основната ми теза е, че управляващата класа използва стратегии на **минимализация** на държавната намеса (либерализъм), или на **максимализация** на държавната намеса (държавен капитализъм) за **концентрация на капиталите**, в зависимост от **конкретните интереси** на икономическия и политическия елит. В едни етапи, периоди и ситуации по-добрата (за **управляващия елит**) стратегия е на минимализация, в други етапи, периоди и ситуации по-добрата стратегия е на максимализация на държавната намеса. Споровете в научните среди, че минимализацията, или обратно максимализацията **сами по себе си** са нещо „добро“ или „лошо“ от гледна точка на **обществения интерес**, твърде често имат **идеологически**, а не **научен характер**. Превесът в едни периоди на едната теория над другата не се дължи на открити нови „убедителни“ аргументи и нови научни „открития“, а на това, че в дадения период и ситуация едната или другата стратегия е по-изгодна за икономическия елит, и управляващата класа дава **медийно предимство** на теориите обосноваващи „научно“ нейните предимства (на изгодната стратегия). Впрочем новите аргументи и научни „открития“ най-често са резултат на „добрата ориентация“ на учените спрямо конкретните интереси на икономическия елит в дадения период. Те търсят аргументи и правят „открития“ в полза на изгодната за икономическия елит в момента стратегия. Управляващите класи в различните страни **по начало** имат предпочитания към **максимализацията** на държавната намеса в икономическите процеси. И това е естествено. Защото в условията на **минимализация** икономическият елит трябва да влага значителни усилия за постигане на **диференциална печалба**, като съществено условие за концентрацията на капитала. Докато максимализацията на държавната намеса води **директно** до концентрация на капитала. В периода преди основната буржоазна революция, в условията на абсолютистка държавност във всички държави се използва стратегията на максимализация. След буржоазните революции в условията на бонапартистка държавност, след кратки периоди на минимализация, също трайно се преминава към стратегия на максимализация. Разбира се има и национални особености. Несъмнено е, че елитите в англосаксонските страни по-често от другите страни използват стратегията на минимализация. Но като цяло **и при тях** стратегията на максимализация **е предпочитана**.

В момента, в условията на световна финансова и икономическа криза масмедията налагат в общественото мнение представата, че причината за икономическата криза е дългогодишната политика на

най-развитите страни на **минимализация** на ролята на държавата в икономическите процеси. Нещо повече, тази представа се утвърждава и в научните среди. Дали е така? Коя от двете стратегии – на **минимализация**, или обратно на **максимализация** използва управляващата класа в САЩ (водещата световна икономика, от която тръгна кризата) през първото десетилетие на XXI век?

Тезата ми е, че концентрацията на капиталите във водещите бизнеси в САЩ – **военната индустрия, петролният бизнес и наркобизнеса** става чрез стратегията на **максимализация** на ролята на държавата, а не чрез минимализация. Ето данните за военния бюджет на САЩ. През 1998 год. той има най-ниската си стойност – 358 милиарда долара. След това започва нова повишателна вълна. През 2000 година той е 387 милиарда. Възлова е 2001 год. След нея започва **рязко** увеличение на военния бюджет. През 2008 год. той е 709 милиарда долара – почти двойно по-голям отколкото в 1998 год.³ Концентрацията на капитала във военната индустрия става чрез **насилственото** – чрез **максимализация** на ролята на държавата **иземване** на доходите на американските данъкоплатци. Тези насилственото изземвани доходи на американските данъкоплатци се вливат не само във **военната индустрия**, но и в **петролният и наркобизнеса**. Чрез войната в Ирак американският петролен бизнес успя **не чрез конкуренция**, а чрез **военна сила** – сила плащана от парите на данъкоплатците, да измести френския и руския петролни бизнеси. През всичките години след 2003 год., американският петролен бизнес спестява **колосални производствени разходи** за сметка на американските данъкоплатци, защото вместо да плаща на частни охранители сигурността на петролопроводите, тези разходи се заплащат от американските данъкоплатци. Впрочем плащат се не само от американските, но и от **българските данъкоплатци**. Ежегодно за военните ни мисии в Ирак и Афганистан българското правителство харчеше по 90 милиона лева пари на българските данъкоплатци. През 2010 година ще похарчи 100 милиона лева. И се стигна до парадокса, че ние – българските данъкоплатци, които имаме приблизително десет пъти по-ниски доходи от американците плащаме с наши пари гигантските печалби на американския петролен бизнес и възможността американците да купуват бензин на двойно по-ниски цени, отколкото са цените на бензина в България.

Насилственото, чрез **максимализация** ролята на държавата **концентриране на капиталите** става и в американския наркобизнес.

³ http://www.armscontrolcenter.org/policy/securityspending/articles/022609_ty10_top...
11.03.2009 г.

Американското правителство започна агресията в Афганистан след като талибаните установиха **монопол** над производството на опиум – основната суровина за производството на хероин. Те – талибаните започнаха да унищожават маковите насаждения, да намаляват производството на опиум и да вдигат неговата цена. Естествено е, че американското правителство не можеше да търпи гигантските загуби на един от основните американски бизнеси и започна война за **диверсификация** на производството на опиум. Впрочем това е вековната традиция на англосаксонските елити – **защита на интересите на националния наркобизнес** – да си спомним двете опиумни войни които Англия води в Китай – 1840 год. и 1860 год. И действително – след успешната агресия производството на опиум и хероин беше възстановено. Проблемът е, тук трябва ясно да се каже, че производствените разходи за изтласкане на талибаните от подходящите за производство на опиум райони и след това охраната на местните племенни наркобосове става с парите на американските данъкоплатци. Американското правителство насилствено, чрез **максимализация** ролята на държавата, изземва доходите на американските данъкоплатци и ги използва за да съкращава производствените разходи на американския наркобизнес. Защото охраната на производството на опиум на местните племенни наркобосове се плаща не от американския наркобизнес, а от американските данъкоплатци. Впрочем не само от американските, но и от нас – българските данъкоплатци. Защото сега, когато е закрыта военната ни мисия в Ирак и военните ни сили, и финансови ресурси се пренасочиха изцяло в Афганистан, с тези 100-милиона лева наши пари през 2010 год. ние ще спестим немалки производствени разходи на американския наркобизнес.

Какъв е резултатът на стратегията на концентрация на капиталите в американския военен, петролен и наркобизнес чрез максимализация на ролята на държавата? Резултатът е **повишаване на дела на държавните разходи в brutния вътрешен продукт** – през 2000 год. той е най-нисък в последните двайсет години и през първото десетилетие на XXI век значително се увеличава, което естествено води до **намаляване на покупателните възможности на американските данъкоплатци**. Делът на работните заплати в националния доход през 2006 год. е спаднал на 51,6% и е значително по-малък отколкото през 2000 год., когато е бил 54,9%.⁴ Приходите на средно

⁴ Aviva Aron-Dine u Isaac Shapiro. Share of national income going to wages and salaries at record low in 2006. Center on Budget and Policy Priorities, гр. Вашингтон, 29 март 2007 г.

домакинство са спаднали с 0,3% годишно в реални стойности, като най-силно са спаднали доходите на най-долната една пета от населението. Стигна се до значително увеличаване на задлъжнялостта на американските домакинства – през 1998 год. тя беше 63% от Брутния вътрешен продукт, а през 2007 год. скочи на 100%⁵. През 2008 год. вече всеки десети притежател на ипотечен кредит не можеше да плаща вноските си в банките. Именно това доведе до **финансовата криза** – тя започна като **ипотечна криза**. След това се превърна в **икономическа криза**.

Какъв е изводът на американската управляваща класа – може би че стратегията на **максимализация** на държавната намеса трябва да се смени, че гигантското праховане на човешки труд трябва да се прекрати (ежедневно в Ирак и Афганистан се взривяват, превръщат се в дим гигантски количества човешки труд)? Напротив, изводът беше – още по-голяма **максимализация** на държавата в икономическите процеси. Освен в оръжейния, петролният и наркобизнеса, правителството започна пряко да налива трилиони долари пари на американските данъкоплатци и във **финансовия бизнес**. Тоест, освен оръжейният, петролният и наркобизнеса, вече и финансовия бизнес **пряко**, чрез намесата на държавата, концентрира доходите на данъкоплатците.

За да се приеме от общественото мнение тази политика на **пряк грабеж**, в публичното пространство тя се представя като **алтернативна** на довелата до криза **уж провеждана** политика на минимализация на ролята на държавата. В публичното пространство се лансира идеологемата, че причината за кризата е водената досега политика на **„пазарен фундаментализъм“**.⁶ Тази идеологема стана важен елемент в обработката на общественото мнение, за да се пренасочва неговото внимание и да може управляващия елит да прелива доходите на данъкоплатците в джобовете на финансовия бизнес.

Ще доведе ли сегашната политика на **свръхмаксимализация** до изход от кризата?⁷ В някои отношения тя несъмнено благоприятства излизането от кризата. Например печатайки долари, американс-

⁵ Вж.: Сапир, Ж., Цит. произв., с.1; 8.

⁶ Ето много забавният и **показателен** въпрос, който Ричард Кийслер задава на президента на Световната банка Робърт Зелик: „Г-н Зелик, как мислите – дали икономическата криза е криза на капитализма като цяло? Можем ли да я определим като криза на глобализацията и на пазарната икономика?“, „Капитализмът няма да умре“, в. „Труд“, 11.04.2009 г., с. 10.

⁷ Използвам този термин с резерви. С него искам да означа политиката при която освен печатането на банкноти и наливането им в определени бизнеси, се засилва и протекционизма.

кото правителство обезценява своите и на американския бизнес задължения към други държави и чуждестранни бизнеси, притежаващи големи валутни резерви в долари (например Китай). В края на 2009 год. водещите икономики започнаха да излизат от рецесията. Но до колко този процес е устойчив?

Дано да бъркам, но имам извесни съмнения. Силно ме смущава, че правителството на Б. Обама задържа и през 2009, и през 2010 год. нивото на военния бюджет от 2008 год., въпреки категоричните обещания за намаляването му в предизборната борба. От 2008 год. досега – три години поред военния бюджет е на едно било и не се намалява, за разлика от предишните цикли в неговата динамика, когато след върховете – 1952, 1968 и 1985 год. следваше стръмен, или плавен спад.⁸ А тази политика на Б. Обама е неоправдана, защото в Афганистан вече е постигната **диверсификация** на производството на опиум и несъмнено трябва да се постигне споразумение с така наречените „умерени“ талибани.

Друго мое съмнение е свързано с това, че сегашната политика на **свръхмаксимализация** води до процеси, които могат да излезнат от контрол. Имам предвид първо, че изсмуквайки национален доход от Китай и други страни, американският елит може да задълбочи световната икономическа криза и така чрез ефекта на бумеранга да задълбочи кризата в собствената си страна. Имам предвид още, че печатането на долари неизбежно ще доведе до инфлация, а тя също може да излезе от контрол. Така че според мен е рано да се правят оптимистични прогнози за излизане от кризата.

За науката е много интересно да изследва **цикличността** на кризите. Трябва да отбележа, че войните и световната икономическа криза през последното десетилетие бяха прогнозирани от проф. В. Пантин през 1996 год. в книгата му „Циклы и ритмы истории“. Стъпвайки върху теорията на Кондратиев за дългите вълни в динамиката на световната конюнктура и на работите на Ф. Бродел, проф. В. Пантин разработва своя концепция за циклите на еволюцията на международните пазари и за тяхната **структура** в индустриалната епоха. Периода 1996-2005 год. той определя като завършваща фаза на **технологическия преврат**. Изхождайки от характеристиките на този структурен етап, той прогнозира голяма вероятност от разпалване на войни.⁹ Както и стана след 11.09.2001 год. За следващата фаза – на **велики-**

⁸ http://www.armscontrolcenter.org/policy/securityspending/articles/022609_ty10_top... 11.03.2009 г.

⁹ Пантин, В. И. Циклы и ритмы истории. „Аракс“, Рязань, 1996, с. 130-131.

те сътресения (2005-2017 год.), той предвижда, че тя ще бъде „богата на икономически кризи, социални и политически конфликти, стълкновения между различни държави, които могат сериозно да разстроят връзките и отношенията между различните центрове на световния пазар“.¹⁰ Именно това в момента става. Дано не се сбъдне прогнозата му, че през 2012 год. ще има второ дъно на световната криза.

Много интересна е и прогнозата му, че в резултат на движението на запад през вековете на центъра на международната търговия, в сегашната фаза на „велики сътресения“, центърът на международната търговия ще се премести от САЩ към Югоизточна Азия. **Сегашната световна финансово-икономическа криза не е ли индикатор именно за това – че центъра на световната търговия и съответно на света-икономика в момента се мести от САЩ в Югоизточна Азия?** Впрочем Ф. Бродел приема именно големите световни кризи като индикатор на преместване на центъра на света-икономика. Той счита, че световната икономическа криза 1929-1933 год., а не Втората световна война е периода, когато центъра на света-икономика се премества от Англия в САЩ. Ако действително **сега** става преместване на центъра на света-икономика от САЩ в Югоизточна Азия, е видно, че като продължителност периода, когато САЩ са център е напълно съизмерим с продължителността, когато Венеция, Генуа, Антверпен, Амстердам и Англия се център на света-икономика.

Допълнителен аргумент за верността на тази хипотеза е, че вече е почти прието, че доминацията на САЩ в глобалната политика приключи и в момента имаме многополюсен свят, а също и че Китай измести Германия като най-голяма експортна икономика.

Дано моя песимизъм за края на кризата е неоправдан?

¹⁰ Пантин, В.И. Циклы и ритмы истории. „Аракс“, Рязань, 1996, с. 132.